

Triju Zvaigžņu ordenis skolotājiem 20. gadsimta 20. un 30. gados – gods vai smaga nasta?

Alīda Zigmunde
Rīgas Tehniskā universitāte

Kopsavilkums. Ar Triju Zvaigžņu ordeni 20. gadsimta 20. un 30. gados tika apbalvoti vairāki simti skolotāju. Ordeni saņēma gan dažādu mācību iestāžu direktori, gan ierindas skolotāji par ilggadēju un apzinīgu darbu. Triju Zvaigžņu ordeņa Domei rakstītajos kolēģu, paziņu un radnieku ieteikumos apbalvošanai minēti visai dažādi un atšķirīgi izvirzīto apbalvojamo raksturojumi un nopelni. Ar ordeni tika apbalvota tikai neliela daļa skolotāju, un šāds gods un cildinājums vairākumā gadījumu iepriecināja apbalvotos. Taču bija arī tādi, kas no ordeņa atteicās – vai nu tāpēc, ka par to bija jāmaksā, vai citu, personīgu iemeslu dēļ. Rakstā apskatīti apbalvoto skolotāju nopelni un minēti vairāki gadījumi par atteikšanos no ordeņa.

Atslēgas vārdi: Triju Zvaigžņu ordenis, skolotāju godināšana, atteikšanās no apbalvojumiem.

I. IEVADS

1924. gada 25. martā pirmais Valsts prezidents Jānis Čakste izsludināja Saeimas 11. martā pieņemto likumu par Triju Zvaigžņu ordeni ar devīzi „*Per aspera ad astra*” (Caur ērkšķiem uz zvaigznēm). Tas bija pirmais Latvijas Republikas civilais ordenis, un tas tika nodibināts par piemiņu Latvijas valsts tapšanai. To piešķīra par nopelniem tēvijai labā [1]. Pirmos ordeņus piešķīra tikai 1925. gada februārī, un apbalvoto skaits bija neliels. Triju Zvaigžņu ordeni piešķīra vairākas reizes gadā, tostarp novembrī, sagaidot Latvijas valsts pasludināšanas gadadienu. Sarakstus par apbalvotajiem ar Triju Zvaigžņu ordeni, sākot ar 1926. gada 17. novembri, publicēja Latvijas valdības oficiālais laikraksts „Valdības Vēstnesis”. Pirmajā apbalvoto sarakstā iekļāva arī 1925. gadā un 1926. gada maijā, jūnijā, jūlijā un novembrī apbalvotās personas, un tajā atrodam arī skolotājus [2].

Lēmumu pieņemšana par ordeņa piešķiršanu bija Triju Zvaigžņu ordeņa Domes ziņā, taču nebija viegli izvērtēt, kādas šķiras ordeni piešķirt apbalvošanai izvirzītajiem cilvēkiem. Ar I un arī II šķiras ordeni parasti apbalvoja Latvijas un ārvalstu politiķus, sūtņus, arī ministrus un prezidentus, bet atšķirību starp III, IV un V šķiras ordeņiem bija grūti izskaidrot, jo ar tiem apbalvoja visai plašu darbinieku spektru: gan Latvijas, gan ārvalstu pavalstniekus. Skolotāji ir pieraduši novērtēt skolēnu zināšanas un ieguldīto darbu ar atzīmēm, toreiz, 20. gs. 20. un 30. gados – 5 ballu sistēmā, bet, lemjot par ordeņa piešķiršanu, tādu noteiktu kritēriju nebija. Visi skolotāji bija godājami ļaudis un jaunās paaudzes audzināšanai un skološanai bija veltījuši daudzus gadus, tāpēc gan apbalvotajiem, gan citiem nebija saprotams, kā objektīvi var novērtēt kāda cilvēka veikumu, ja ordenim ir piecas šķiras. Turklāt uzreiz nebija iespējams apbalvot visus, kas devuši

ieguldījumu Latvijas labā. Vēlāk tika izdarītas izmaiņas ordeņa statūtos, taču arī tad ne vienmēr bija iespējams objektīvi izvērtēt katra paveikto un tā nozīmību. Ordeņa piešķiršanas rosinātāji ieteica ne tikai apbalvojamo personu, bet gandrīz vienmēr arī norādīja vēlamo ordeņa šķiru. Šīs vēlmes ne vienmēr sakrita ar Triju Zvaigžņu ordeņa Domes uzskatiem un pieņemtajiem lēmumiem. Ne viens vien skolotājs par apbalvojumu apvainojās un no tā atteicās.

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar līdz šim maz pētītiem jautājumiem par skolotāju darba novērtēšanu ar valsts apbalvojumu un iemesliem par atteikšanos no tā.

II. APBALVOTIE SKOLOTĀJI UN VIŅU NOPELNI

Pirmos skolotājus ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoja 1926. gadā. Triju Zvaigžņu ordeņa Dome 16. novembra sēdē nolēma apbalvot ar III šķiras ordeni rakstnieku un pedagogu Jāni Jaunzemu (Apsīšu Jēkabu), dzejnieku un skolotāju Vili Plūdoni (Lejnieku) un vēl citus, bet ar IV šķiras ordeni – Rīgas skolotājus Natāliju Draudziņu, Frici Adamoviču, Ādamu Ārgalu, Valsts Daugavpils skolotāju institūta direktori, skolotāju Valēriju Seili un vēl dažus. Bet Jēkabpils Valsts vidusskolas direktora Kārļa Lamberta, Aumeistaru pamatskolas skolotāja Eduarda Jozuusa, Rīgas pilsētas pamatskolas pārziņa un rakstnieka Voldemāra Zālīša (Valda) un dažu viņu kolēģu darbs tika novērtēts ar V šķiras Triju Zvaigžņu ordeni [3]. Apbalvošanai ar Triju Zvaigžņu ordeni 1926. gada novembrī tika izvirzīts arī rakstnieks un skolotājs Matīss Kaudzīte, taču dažas dienas pirms ordeņa Domes sēdes, 8. novembrī, viņš devās aizsaulē, ordeni nesaņēmis, jo mirušos neapbalvoja [4].

Ierosinājumi Triju Zvaigžņu ordeņa Domei satur interesantus un vērtīgus laikabiedru raksturojumus par skolotājiem. Dažs ierosinātājs bijis vārdos skops, kāds cits ļāvis savai domai izvērsties visai plaši, taču, izpētot tos, jāsecina, ka uz apbalvošanu tie neatstāja būtisku iespaidu. To vērtība ir maz apzināta, bet nākamajām paaudzēm te rodams lielisks materiāls par novadniekiem un skolotāju pedagoģisko un sabiedrisko darbību, kā arī iemesli apbalvošanai. Nez vai Pāvilstas pamatskolas skolotājs un direktors Ernests Šneiders 1929. gadā būtu apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni, ja sakarā ar skolas 50 gadu jubileju to nebūtu apmeklējis Valsts prezidents Gustavs Zemgals. Valsts prezidents 1929. gada 23. maijā E. Šneideram rakstīja: „Jūsu vadībā, ar Jūsu gādību un tiešu līdzdalību savāktās minerālu, insektu un citas kolekcijas, dažādās statistiskas ziņas un vēsturiskie materiāli par Pāvilstu un apkārtni mani patiešām iepriecināja. Iepriecināja tamdēļ, ka šī rūpīgā darbā skaisti atspoguļojas

Jūsu kā pedagoga un sabiedriska darbinieka nodošanās lietai ar visu sirdi un dvēseli, ar lietpratību un lielu dzimtenes mīlestību. Šie pieredzējumi un iespaidi man liecina, ka Pāvilstas izglītības iestāde un turienes jaunatne atrodas pareizās audzinātāja rokās. Jūsu enerģisko centību rāda arī tās atzīmes, kuras redzu man patlaban priekšā esošā Jūsu biogrāfiskā aprakstā.

Turu par savu neatliekamu pienākumu izteikt Jums sirsnīgu pateicību un atzinību par šo darbu tautas druvā, pie tam novēlot labas sekmes turpmākās gaitās.” [5] Uz pavadvēstules kāds bija uzrakstījis, ka varbūt E. Šneiders būtu jāvirza apbalvošanai ar Triju Zvaigžņu ordeni, un tas arī tika darīts. Kāds cits 1929. gadā apbalvotais, Emīls Reinberģis, Strazdes pagasta Kāķīšu bērnu patversmes pārzinis, Pirmā pasaules kara un turpmākajos gados, audzēkņu pabalstīts, apstrādāja patversmei piederošo zemi un sagādāja uzturu visiem, tikumiski iespaidojot bērnus, pēdējos 20 gados bijis vienmēr amatā (pārzinis), kaut gan gadiem nesaņēma algu un pat nav bijis atvaļinājumā [6]. Skolotājam un rakstniekam Kārlim Skalbem 1926. gadā ordeni piešķīra, jo viņa „dzejas un pasakas sniegušas ļoti vērtīgu mācību vielu latviešu un arī cittautiešu skolām. Tās noderējušas un noder par ievērojamu atbalstu audzināšanas nolūkiem skolās un sabiedrībā.” [7] Franču liceja direktors Augusts Leimanis pie ordeņa tika 1930. gadā par liceja izveidošanu un tā ēkas celšanas jautājumu sekmēšanu [8]. 1929. gadā ordeni piešķīra vācu pamatskolu nodaļas vadītājam Maksimiliānam Radeki par pastāvošo vācu skolu dibināšanu un reorganizāciju, piemērojot to darbību Latvijas izglītības iestādēm [9].

Pēc Pirmā pasaules kara daudzas skolu ēkas bija nopostītas un to atjaunošanas darbā iesaistījās ne tikai valsts iestādes, bet arī skolotāji. Sevišķi smagi un mācībām nepiemēroti apstākļi bija Latgalē, kur vairākus gadus pēc kara un Latvijas Republikas nodibināšanas skolēni un skolotāji strādāja ar ierobežotiem mācību līdzekļiem un slikti iekārtotās telpās. Skolas un izglītība Latgalē bija atpalikušas no Vidzemes un Kurzemes mācību iestādēm jau pirms Pirmā pasaules kara, tāpēc jaundibinātajā Latvijas valstī šim reģionam tika pievērsta īpaša uzmanība, kas turpmākajos gados vainagojās ar labiem panākumiem [10]. Savu artavu šajā Latgales jauncelsmes darbā deva arī skolotāji, piemēram, Rēzeknes Valsts vidusskolas skolotājs (1921–1924), tautskolu inspektors Rēzeknes apriņķa II (1924–1925) un I (1929–1931) iecirknī un Daugavpils apriņķa II iecirknī (1925–1929) Jānis Rudzītis [11]. 1931. gadā viņš sāka strādāt par tautskolu inspektoru Valmieras apriņķī, un V šķiras ordeni skolotājs saņēma par darbu pirms vairākiem gadiem, kad Jānis Rudzītis „daudz darīja Latgales skolu noorganizēšanā.” [12] Par pirmās latviešu katoļu skolas nodibināšanu Rēzeknē¹ (1907) II šķiras Triju Zvaigžņu ordeni 1926. gadā saņēma katoļu garīdznieks, latgaliešu izglītības darbinieks, literāts, grāmatu izdevējs un izplatītājs Nikodems Rancāns [13]. Arī IV šķiras ordeņa saņēmēja Valērija Seile ilgus gadus bija saistīta ar Latgali. Makašānu pagastā dzimusi V. Seile veicināja Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju, Latgales tautisko atmodu,

izveidoja un sekmīgi vadīja Daugavpils Skolotāju institūtu [14]. Bez tam viņa 1917. gadā nodibināja Latgaliešu skolotāju savienību, bija Krāslavas ģimnāzijas direktore (1922) un izglītības ministra vietniece (1922).

Ieteikumos apbalvošanai rodām vēl arī citus iemeslus, kas nav mazāk svarīgi. Tā Krustpils pagasta pamatskolas skolotājs Kirils Raude tika izvirzīts apbalvošanai 1928. gadā, jo 19. gs. beigās, kad notika skolu rusifikācija un mācības notika krievu valodā, izņemot ticības mācību, viņš, strādājot Ungurmuižas pagasta skolās, dabūja atļauju mācīt latviešu valodu [15]. Vadakstes pamatskolas skolotāju Robertu Mazprecinieku 1930. gadā apbalvoja kā ilggadīgu, apzinīgu un labu skolotāju, un tādus raksturojošus vārdus atrodam daudzārt ordeņa Domei iesniegtajos ierosinājumos apbalvošanai ar Triju Zvaigžņu ordeni. Taču nav daudz tādu gadījumu, varbūt pat tas ir vienīgais, kad apbalvošanai ieteica kāds no tuvākajiem ģimenes locekļiem, šajā gadījumā – dēls Roberts. Skolotājs R. Mazprecinieks pēc dabas esot bijis kluss, bet labi darījis savu darbu un, lai viņu kaut nedaudz iepriecinātu pēc sievas nāves, dēls rosināja tēvu apbalvot [16]. Ar V šķiras ordeni 1927. gadā tika apbalvots Roberts Fīlholds, kura nopelni tēvijas labā nav apstrīdami: par skolotāju viņš bija strādājis 42 gadus, no tiem 36 gadus Kabilē, kur „visu laiku ņēmis dzīvu dalību pie vietējās kulturālās dzīves, noorganizējis vairākas vietējās biedrības, vadījis kori.... Fīlholdam lieli nopelni Latvijas pirmā ministru prezidenta un ārlietu ministra audzināšanā.” [17] Un te rodas jautājums, vai R. Fīlholds, līdzās godīgam pedagoga darbam veicdams arī savas māsas dēla, nākamā politiķa un Rīgas Politehniskā institūta absolventa Zigfrīda Annas Meierovica audzināšanu, nebija pelnījis augstāku ordeņa šķiru?

No ierosinājumiem Triju Zvaigžņu ordeņa Domei apbalvošanai varam arī secināt, ka ne visi skolotāji saņēmuši ordeni tikai par mācību un audzināšanas darbu skolās. Tā 4. Rīgas pilsētas ģimnāzijas un Rīgas pilsētas amatnieku skolas un tehnikuma matemātikas skolotājs Aleksandrs Grāvītis, dzīvodams un studēdams 20. gs. 20. gados Parīzē, propagandēja Latviju Francijā un dāvināja vairāk nekā 16 000 grāmatu Latvijas Valsts bibliotēkai [18]. Rīdzinieks Karls Kellers bija gan skolotājs, gan mācītājs, bijis arī Saeimas deputāts un pirmais Izglītības ministrijas Vācu izglītības pārvaldes priekšnieks (1920–1928), arī Latvijas Pagaidu valdības izglītības ministra biedrs (1918–1919). Pie viņa nopelniem apbalvošanai ar III šķiras ordeni 1927. gadā īpaši izcelts fakts, ka viņš 1897. gada nogalē salaulājis latviešu dzejniekus Raini un Aspaziju, kuriem 2015. gadā svinam 150 gadu jubileju [19]. Vācbaltietis K. Kellers tika dēvēts par latviešu draugu. Viņš kopā ar prozaiķi un dramaturgu Rūdolfu Blaumani pārtulkoja vācu valodā Andrieva Niedras romānu „Lūduma dūms”, kas tika publicēts vietējā laikrakstā „*Düna Zeitung*” (1900). Rīgas 14. vācu pamatskolas skolotāja Meta Bistrama V šķiras ordeni saņēma 1929. gadā kā „atturības kustības aktīva dalībniece un tās vācu sekcijas vadītāja, kas, sarīkojusi daudzus pretalkahola priekšlasījumus, iestājās par atturības mācīšanu skolās.” [20] Liepājas pilsētas 1. vācu pamatskolas vadītājai un skolotājai Johanai Bekerei pie apbalvošanas ierosinājumā minēts, ka viņa „izrādījusi sapratni

¹ Rēzeknes draudzes skola

trūcīgo iedzīvotāju vajadzībām” [21]. Savukārt par 6. Rīgas pilsētas žīdu pamatskolas ebreju tautības skolas pārzini Minnu Gabais ordeņa Domes dokumentos atrodam viņas raksturojumā, ka līdzās ļoti apzinīgajam pedagoģiskajam darbam viņa pārvalda valsts valodu [22]. Starp citu, sagaidot Latvijas Republikas 12. gadadienu, 1930. gada novembrī ar Triju Zvaigžņu ordeni tika apbalvotas vien četras sievietes skolotājas: IV šķiras ordeni saņēma Marija Rogule (dzimusi Beķere), Marijas Beķeres privātās ģimnāzijas (Rīgā) direktore, bet V šķiras ordeni – jau minētā Minna Gabais, Varakļānu pagasta Armušku pamatskolas pārzine Zinaīda Žguts un Jelgavas pilsētas II pamatskolas pārzine Eleonora Hansens [23]. Apbalvoto skolotāju vīriešu skaits togad novembrī bija krietni lielāks – 38, tāpēc ilustrētais sieviešu žurnāls „Zeltene” gandrīz visu apbalvoto sieviešu vārdus un uzvārdus nosauca savās slejās [24], lepojoties, ka nav aizmirstas sievietes, kas līdzās darbam skolās veica nozīmīgu sabiedrisko darbu un rūpējās par savām ģimenēm, kārtību mājās.

Ar Triju Zvaigžņu ordeni apbalvoja skolotājus darba jubilejās, svinot pedagoģiskās darbības 25, 35 gadu un lielākas jubilejas, kā arī dzīves jubilejas, piemēram, 70. dzimšanas dienu. Skolotāju darbu atzinīgi novērtēja arī skolu jubilejās. Tā tas bija, piemēram, svinot Rīgas pilsētas 1. pamatskolas 575 gadu pastāvēšanas jubileju 1930. gada 9. un 10. maijā, kad ar Triju Zvaigžņu ordeni tika apbalvoti arī tās skolotāji Andrejs Spudiņš un Reinholds Bodnieks [25].

Bija iespēja Triju Zvaigžņu ordeni saņemt vairākkārt; skolotāji parasti ar to tika apbalvoti maksimums divas reizes, un nākamajā reizē tas vienmēr bija augstākas šķiras. Piemēram, Baltijas Skolotāju semināra absolvents Aleksandrs Sīlis 1928. gadā tika godināts ar V šķiras ordeni, bet 1933. gadā ar IV šķiras ordeni. Blakus skolotāja pienākumiem viņš līdzdarbojās laikrakstā „Kurzemes Vārds”, piedalījās skautu kustībā, vadīja korus [26]. Divreiz ordeņi saņēmis arī rakstnieks un skolotājs Vilis Plūdons, kuram kā pazīstamam dzejniekam vispirms tika III šķiras (1926), tad II šķiras ordenis (1934). Skolotājiem II šķiras ordenis tika parasti tad, kad viņi bija pazīstami vēl kādā jomā līdzās darbam skolās. Toreizējais izglītības ministrs Vilis Gulbis ieteikumā apbalvot V. Plūdoni raksturoja viņu arī kā ievērojamu latviešu literatūras pētnieku, kas mācību grāmatās² „radījis īpatnēju metodi, pēc kuras tagad latvju literatūru māca visās vidusskolās.” [27] Triju Zvaigžņu ordeņa apbalvoto sarakstos divreiz lasāmi arī Rīgas Latviešu skolotāju biedrības dibinātāja Ādama Ārgaļa vārds. Viņš darbojies Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļās mūzikas komisijā. Ar divu dažādu šķiru Triju Zvaigžņu ordeņiem apbalvoti skolotāji Bebru Juris, Indriķis Cīrulis, Jānis Bricmanis, pedagogs un literāts Roberts Bērziņš un vēl citi. II šķiras ordeni drīz pēc tā nodibināšanas 1926. gadā saņēma skolotājs un mācītājs Kārlis Irbe, kura nopelni pamatā uzreiz tik augstai ordeņa šķirai bija darbība kā Latvijas Evangēliski-luteriskās baznīcas pirmajam bīskapam [28]. Nebija nepieciešams piešķirt viņam otru ordeni, jo

I šķiras ordenis tāda ranga darbiniekiem parasti netika piešķirts.

Lemjot par Triju Zvaigžņu ordeņa piešķiršanu, gadījās arī pārpratumi – 1928. gadā mirušā bijušā Rīgas pilsētas 8. pamatskolas skolotāja Kārļa Vilciņa vārds tika nosaukts 1929. gada 13. novembra ordeņa Domes sēdē apbalvošanai ar V šķiras Triju Zvaigžņu ordeni, kas vēlāk tika anulēts [29].

III. MAKSA PAR TRIJU ZVAIGŽŅU ORDENI

Mūsdienās par Triju Zvaigžņu ordeni nav jāmaksā, un visus izdevumus, kas saistīti ar tā izgatavošanu, sedz valsts. 20. gs. 20. un 30. gados par Triju Zvaigžņu ordeni bija jāmaksā pašiem apbalvotajiem. V šķiras ordeņa saņēmējiem bija jāšķiras no 20 latiem, IV šķiras – 22 latiem, III šķiras – 35 latiem, II šķiras – 85 latiem, bet I šķiras – 150 latiem [30]. Skolotājiem, kurus vairumā gadījumu apbalvoja ar IV un V šķiras ordeni, arī pārdesmit lati bija liela nauda. Tiesa, ordeņa saņēmējiem skolotājiem mēdza piešķirt arī pabalstus, ja to rosināja izglītības ministrs. Tomēr vairums apbalvoto par ordeni maksāja, un tikai atsevišķas personas ar ordeņa Domes lēmumu varēja atbrīvot no maksas par ordeni.

No maksas par piešķirto ordeni atbrīvoja dažādu iemeslu dēļ. To varēja prasīt pats apbalvotais, pamatojot lūgumu ar konkrētiem iemesliem, kāpēc viņam nav iespējams samaksāt. Piemēram, Jaungulbenes pagasta Gulbīšu sešgadīgās pamatskolas skolotājs un direktors Alfrēds Vārdaunis 1929. gada rudenī piešķirto apbalvojumu – V šķiras Triju Zvaigžņu ordeni – nebija saņēmis līdz pat 1931. gada sākumam. Izglītības ministrijas sekretariātam viņš rakstīja, ka ir ģimenes cilvēks un četru bērnu tēvs. Visi bērni „apmeklē skolas: viens – Mākslas akadēmiju, otrs – Valsts tehnikumu, trešais – valsts vidusskolu un ceturtais – pie paša pamatskolu. Izņemot XI. kategorijas skolotāja algu, citu nekādu ienākumu nav, nedz arī īpašumu. Arī ģimenes piemaksas saņemt tikai pēdējie 2 bērni. Skolās nekur nekādi pabalsti nav doti. Pat skolas nauda visur jāsamaksā līdz pēdējam santīmam. Visa mana alga iziet, sedzot visnepieciešamākos izdevumus un vadot skolās bērnus. – Tāpēc esmu spiests ziņot, ka tuvākā nākotnē man nav iespējams iemaksāt tos vajadzīgos Ls 20, lai varētu saņemt man savā laikā piešķirto ordeni.” [31] Ar toreizējā izglītības ministra Edmunda Ziemeļa akceptu maksu atcēla un par ordeni A. Vārdaunim nebija jāmaksā. Skolotājs rīdzinieks Bernhards Holanders saņēma ordeni kā pensionēts skolotājs 74 gadu vecumā un ar pensiju uzturēja sevi, sievu un pa daļai 2 meitas [32]. Arī citi pensionētie skolotāji (Jānis Liepkalns, Pēteris Rasa, Mārtiņš Augusts u. c.) pārtika vienīgi no pensijas un atlicināt naudu ordeņa apmaksai nevarēja. Nereti apbalvotie drīz vien pēc lēmuma par ordeņa piešķiršanu devās mūžības ceļos, to nesaņēmuši, bet piederīgajiem liekas naudas nebija, tāpēc ģimenes locekļi ordeni saņēma par brīvu (skolotāju Jāņa Melbārža, Jāņa Adamoviča, Ludviga Bētiņa, Eduarda Inzelberga u. c. ģimenes).

IV. ATTEIKŠANĀS NO ORDENĀ

Neraugoties uz to, ka Triju Zvaigžņu ordenis tika piešķirts redzamākajiem, ilggadīgākajiem skolotājiem un tam bija augsta valsts un sabiedrības atzinība, ne viens vien apbalvotais

² Plūdons V. *Latvju literatūras vēsture: vidusskolām* (1920, 1925, 1927, 1931 u. c.).

no tā atteicās. Triju Zvaigžņu ordeņa Domes dokumenti liecina, ka 1926. gadā no ordeņa atteicās virkne zinātnieku, Latvijas Universitātes mācībspēku, kā arī skolotāji. Pieredze apbalvojumu sadalē nebija liela, un sabiedrībā un presē virmoja diskusijas, kas skāra konkrētus cilvēkus. Presē parādījās feļtoni par apbalvošanu ar ordeni, tā saņemšana tika piedēvēta tiem, kam tas toreiz vēl nebija piešķirts [33]. Tas bija arī politisks jautājums un partiju cīņu rezultāts.

Tā 1926. gadā no ordeņa atteicās jau minētais skolotājs Voldemārs Zālītis. Viņš 20. novembrī Triju Zvaigžņu ordeņa Domei rakstīja: „Izsacīdams pateicību par parādīto ievēribu, pagodinot ziņot, ka pievienojos tiem, kas atsacījušies no šīnā gadā 18.³ novembrī piešķirtās ordeņa zīmes. Atteikšanās iemeslus nespēju pašreiz sīkāk aprādīt tāpēc, ka viņu pamatojumam un paskaidrojumam nāktos sastādīt garāku rakstu, bet patlaban guļu slimis ar grūtu sirdskaiti, tomēr, ja būtu vajadzīgs, esmu ar mieru sniegt viņus mutiski.” [34] Tajā pašā dienā, 1926. gada 20. novembrī, no ordeņa atteicās rakstnieks Jēkabs Janševskis, kas 19. gs. 80. un 90. gados bija strādājis par skolotāju. Savu atteikšanos no apbalvojuma viņš pamatoja ar uzskatu, ka demokrātiskā valstī civilpersonām ordeņi nav vajadzīgi [35]. Rakstnieks Jānis Akuraters skolotāja amatā strādāja 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Viņš apbalvošanas ieteikumā raksturots kā Latvijas neatkarības idejas sekmētājs kopš 1904. gada, strēlnieku cīņu līdzdalībnieks, Latvijas propagandētājs ārzemēs, kura stāsts „Kalpa zēna vasara” tika analizēts latviešu valodas stundās latviešu un arī cittautiešu skolās. Jānis Akuraters bija pārliecināts, ka „arī Triju Zvaigžņu ordenis ir ievilkts partijās un personībās.... ordenis ir piešķirts arī personām, pret kurām man, kā rakstniekam un žurnālistam, ir bijis jācīnās, kā pret Latvijas neatkarības un nacionālās kultūras noliedzējiem un pretiniekiem un ņemot vērā to, ka ir atstātas bez ievēribas personas, kurām vislielākie nopelni mūsu neatkarības labā... paziņoju, ka nevaru pieņemt man piešķirto III šķiras Triju Zvaigžņu ordeni un atsakos no tā.” [36] Turpmākajos gados atteikšanos no ordeņa bija mazāk, jo katru gadu, līdz pat 1940. gada maijam, apbalvoto personu skaits palielinājās un to saņēma daudzas ievērojamas Latvijas un ārvalstu personības, tomēr šādi gadījumi bija arī 30. gados.

Tā kā par ordeni bija vispirms jāsamaksā un tikai tad to izsniedza, tā saņemšana varēja kavēties vairākus mēnešus un pat ilgāk, ja apbalvojamais par ordeni nevarēja vai negribēja maksāt. Piemēram, Triju Zvaigžņu ordeņa Domes lēmums par Irlavas Skolotāju semināra absolventa, 56 gadus vecā Rāvas pagasta pamatskolas skolotāja Kristapa Rapiņa apbalvošanu tika pieņemts 1929. gada 13. novembrī [37], bet vēl 1931. gada janvārī viņš to nebija saņēmis. Uz atgādinājumu par ordeņa izņemšanu un izdevumu apmaksu par tā izgatavošanu K. Rapiņš 1931. gada 4. februārī rakstīja: „Es kā skolotājs un sabiedrisks darbinieks esmu strādājis tautas izglītības darbā visu savu mūžu, 35 gadus. Es atrodu, ka par tādu darbu man tikai 5. šķiras ordenis ir par maz. Tādu un arī augstākus ordeņus dabū daudzi jauni cilvēki ar mazāku

izglītību un kas mazāk kalpojuši. Tagad 5. šķiras ordeni saņem arī daudzi jaunsaimieki, kuriem ir dažas labas govīs un kuri var 20 latus samaksāt. Ja jauns cilvēks saņem 5. šķiras ordeni, tad viņš var cerēt vēl turpmāk saņemt citas šķiras, bet man taču tādu cerību nevar būt. Par 35 derīga darba gadiem tautas un valsts labā tikai zemākās šķiras ordenis nav pietiekoša atzinība. – Bez tam negribu par pagodinājumu ar 5. šķiras ordeni maksāt 20 latus. Pēc augšā teiktā es Jums paziņoju, ka es no man piešķirtā 5. šķiras Triju zvaigžņu ordeņa atsakos. Es par to 20 latus nemaksāšu un to neņemšu.” [38]

V. SECINĀJUMI

Ordenis bija atzinība par labi un nesavtīgi veiktu darbu, kas bija gods un gandarīja lielāko daļu apbalvoto, taču nebija izstrādāti kritēriji, kas noteiktu, kam un kad piešķirams kāds no piecu šķiru Triju Zvaigžņu ordeņiem. Tas radīja nesaprašanos gan apbalvoto, gan ierindas pilsoņu vidū. Daudzi atzina, ka ordenim nav nepieciešamas šķiras.

Atteikšanās no Triju Zvaigžņu ordeņa rodama vien arhīvu dokumentos, bet pavēles par tā piešķiršanu saglabājušās nākamībai laikraksta „Valdības Vēstnesis” numuros, Triju Zvaigžņu ordeņa tapšanai, piešķiršanas kārtībai un apbalvotajām personām veltītajā grāmatā [39], kā arī citās publikācijās. Te nu rodas jautājums, kā formulēt augsto valdības apbalvojumu cilvēku autobiogrāfijās? Vai var uzskatīt, piemēram, ka skolotājs un rakstnieks V. Zālītis ir apbalvots, ja ordeni nav saņēmis? Jāatzīst, ka apbalvojuma faktu nevar izdzēst no vēstures, bet ikviens, kas saņēma V šķiras ordeni, tika dēvēts par Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri⁴, un šādu titulu minētā rakstnieka un skolotāja biogrāfijā neatrodam. Voldemāra Zālīša biogrāfijā gan Internetā, gan citviet tiek minēts, ka viņš ir apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni [40], un tas atbilst patiesībai. Taču, neraugoties uz oficiālu ordeņa Domes lēmumu un paziņojumu presē, ordeni viņam nepiešķīra – tas tika anulēts pēc V. Zālīša paziņojuma saņemšanas.

Nav viegli saskaitīt, cik skolotāju saņēmuši Triju Zvaigžņu ordeni, jo nereti apbalvošanas brīdī amats un pienākumi nesaistījās ar skolu, tomēr kopumā tie ir vairāki simti skolotāju. Pavisam ar ordeni no 1925. līdz 1940. gadam tika apbalvotas 8810 personas [41]. Triju Zvaigžņu ordenis pēc Otrā pasaules kara un ilgajiem okupācijas gadiem tika atjaunots 1994. gadā un ar to apbalvoti arī skolotāji, mūsu laikabiedri. Patlaban par ordeni apbalvotajiem nav jāmaksā, jo izdevumus sedz valsts, tāpēc nav gadījumu, ka kāds atsakās trūcīgu materiālo apstākļu dēļ. Ir gan atteikšanās gadījumi no Triju Zvaigžņu ordeņa, kam ir dažādi iemesli. Triju Zvaigžņu ordenis kopumā nav bijusi un nav smaga nasta, un gan ar to, gan ar apbalvotajiem mēs varam lepoties kā valsts mērogā, tā ģimenes vai draugu lokā.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Triju Zvaigžņu ordeņa statūti. *Valdības Vēstnesis*, 1924, Nr. 70, 1. lpp.

³ Domāts par godu 18. novembra svētkiem, jo lēmumu pieņēma pirms šī datuma – 1929. gada 16. novembrī.

⁴ Ar ordeņa I šķiru apbalvotās personas tiek dēvētas par lielkrusta komandieri, ar II šķiru – par lielvirsnieku, ar III šķiru – par komandieri, ar IV šķiru – par virsnieku.

2. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1926, Nr. 260, 2.–6. lpp.
3. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1929, Nr. 260, 2.–6. lpp.
4. Latvijas Valsts vēstures arhīvs (LVVA) 1303. f., 2. apr., 24. l., 8. lpp.
5. LVVA 1632. f., 1. apr., 21049. l., 41. lpp.
6. LVVA 1303. f., 2. apr., 26. l., 219. lpp.
7. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 29. lpp.
8. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 65, 170. lpp.
9. LVVA 1303. f., 2. apr., 26. l., 131. lpp.
10. Krūze, A., Zigmunde, A., *Izglītības un pedagoģiskās domas attīstība Latvijā*. Latvieši un Latvija: akadēmiskie raksti. IV sējums, (galvenais redaktors J. Stradiņš), Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 109. lpp.
11. LVVA 1632. f., 1. apr., 18294. lpp.
12. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 326. lpp.
13. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l.; Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1926, Nr. 260, 3. lpp.
14. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 128. lpp.
15. LVVA 1303. f., 2. apr., 25. l., 250. lpp.
16. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 268.–269. lpp.
17. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 422., 427. lpp.
18. LVVA 1303. f., 2. apr., 28. l., 53. lpp.
19. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 459.–463. lpp.
20. LVVA 1303. f., 2. apr., 26. l., 211., 216. lpp.
21. LVVA 1303. f., 2. apr., 26. l., 211., 216. lpp.
22. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 244. lpp.
23. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 9. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1930, Nr. 261, 3.–4. lpp.
24. No sievietes darbu un panākumu hronikas. *Zeltene*, 1931, Nr. 3, 19. lpp.
25. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 112.–119. lpp.
26. LVVA 1303. f., 2. apr., 25. l., 264. lpp.; 28. l., 366. lpp.
27. LVVA 1303. f., 2. apr., 29. l., 150. lpp.
28. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 1. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1926, Nr. 260, 2. lpp.
29. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 7. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1929, Nr. 261, 8. lpp.
30. Triju zvaigžņu ordenis – Latvijas Valsts prezidenta mājas lapa. [skatīts 30.06.2015] Pieejams: www.president.lv/pk/content/?cat_id=1254
31. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 65, 170. lpp.
32. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 138. lpp.
33. Apbalvojumi. *Svari*, 1926, Nr. 45, 353. lpp.; Apbalvojumu biļetens Nr. 2. *Svari*, 1926, Nr. 46, 365. lpp.; Ubagu piesmējēji. *Svari*, 1926, Nr. 46, 362. lpp.; Dr. Orientācija. Kam piešķirti triju zvaigžņu ordeni? *Latvijas Dzelzceļnieku Vēstnesis*, 1926, Nr. 22/23, 5.–8. lpp.
34. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 534. lpp.
35. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 117. lpp.
36. LVVA 1303. f., 2. apr., 24. l., 37. lpp.
37. Ar Triju zvaigžņu ordeni apbalvoto 7. saraksts. *Valdības Vēstnesis*, 1929, Nr. 261, 8. lpp.
38. LVVA 1303. f., 2. apr., 27. l., 26., 58. lpp.
39. *Triju zvaigžņu gaismā!* [galv. red. O. Gerts]. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997, 1. sēj., 686 lpp.
40. *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 610. lpp.
41. Triju zvaigžņu ordenis – Latvijas Valsts prezidenta mājas lapa [skatīts 30.06.2015] pieejams: www.president.lv/pk/content/?cat_id=1254

Alīda Zigmunde, *Dr. paed.*, an Associate Professor of the Institute for Humanities at the Riga Technical University (RTU). From 1989 to 2007, she was a Specialist at the Museum of RTU. From 2007 to 2015, she was a Senior Researcher of the Institute for Humanities, RTU. Main academic interests: the history of pedagogy in Europe; the history of educational institutions and of private schools; and the history of pedagogy of universities.
Address: Āzenes iela 14/24 –309, Rīga, LV-1048, Latvia.
Phone: +371 29869642.
E-mail: Alida.Zigmunde@rtu.lv

Alīda Zigmunde. The Order of the Three Stars for teachers in the 20s and 30s of the 20th century – an honor or a heavy burden?

In the 20s and 30s of the 20th century, some hundred teachers were decorated with the Order of the Three Stars. The Order was given to directors of different teaching institutions and also to teachers for their long-term service to their institutions. Usually, the Order was given to the teachers who retired on a pension, or on the occasion of their 50th, 60th or 70th birthday anniversary, or on the occasion of the 25th or 35th anniversary of their pedagogic activities, etc. The decorations were proposed in different ways – by colleagues, relatives and other people who knew the teachers' dutiful work and so very different descriptions of what their practical work was can be found in the archives. Only a small number of ordinary teachers were honored with the decoration, and, mostly, they were pleased to be awarded this honor. Still, there were cases when people were proposed for this honor, but the proposed persons refused to accept the Order. The teachers refused because, in some cases, they had to pay for the decoration; in other cases, there were other personal reasons – some were of the opinion that five classes of the Order were not necessary, some were convinced that not all who were given the Order had merited it, and those who would have really deserved it never got it. The first refusals started in the autumn of 1926, just after the first teachers were decorated with the Order. In the following years, the number of refusals decreased; though, the number of those teachers who accepted the Order, was still very small. The Order was given until May 1940, and the practice of giving it was renewed in 1994, after Latvia regained its independence. The article characterizes some of the teachers and why they refused the honor to be decorated with the Three Star Order.

Алида Зигмунде. Орден Трёх звёзд для учителей в 20–30-е годы XX века – честь или тяжелый груз?

В 20–30-е годы XX века высшей государственной наградой – Орденом Трёх звезд были награждены сотни учителей. За многолетнюю и усердную работу орден получали как директора учебных заведений, так и рядовые учителя. Обычно орден присуждался в связи с уходом на пенсию или в связи с юбилеями: пятидесятилетием, шестидесятилетием, семидесятилетием или двадцатипятилетием, тридцатипятилетием педагогической деятельности и др. В письменных рекомендациях для награждения в Думу Ордена Трёх звезд от должностных лиц, коллег, знакомых и родственников упомянуты самые различные причины и обстоятельства. В большинстве случаев такая честь приносила радость награждаемым. Но были случаи, когда от ордена отказывались. Причинами служили разные обстоятельства: то что за награду нужно было платить; некоторые считали, что пять степеней ордена Трёх звезд не нужны; другие полагали, что награду получили далеко не все самые достойные, и поэтому чувствовали себя неловко. Были случаи, когда подозревали, что не все награжденные являлись патриотами Латвийского государства. Первые отказы от ордена поступили в Думу ордена в 1926 году, сразу после объявления о награждении орденом первых учителей. В следующие годы отказов было меньше. Но это была лишь небольшая часть от общего количества награжденных учителей. Орден присуждали до мая 1940 года и заново учредили в 1994 году, вскоре после восстановления независимости Латвии. В статье дана характеристика учителей, получивших награду (в основном пятой и четвертой степени Ордена Трёх звезд), а также упомянуты случаи отказов.